

Іван ЗИМОМРЯ

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАКОНОМІРНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ
ЛІТЕРАТУРНИХ СИСТЕМ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 22.

УДК 82.0 3 62

Зимомря І. До питання про закономірність взаємодії літературних систем; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 18; мова українська.

Анотація. У статті досліджується поетика австрійської малої прози ХХ ст. крізь призму її рецепції в Україні. Йдеться про загальні закономірності взаємодії літературних систем споріднених і неспоріднених народів. В їхній основі лежить триєдина сутність зв'язку, що позначений інформативною, критично-оцінювальною та інтерпретаційною фазами.

Ключові слова: взаємодія літературних систем, австрійська література, генологічна парадигма, проблеми рецепції, мала проза, жанр, інтертекстуальність.

Resume. Im Beitrag wird die Poetik der österreichischen Kurzprosa des 20. Jahrhunderts erforscht und zwar vom Standpunkt ihrer Rezeption in der Ukraine ausgehend. Es handelt sich um die allgemeinen Gesetzmässigkeiten einer zielbestrebt gerichteten Wechselseitigkeit von Literatursystemen der verwandten und nichtverwandten Völker. Dieser Wechselwirkung liegt das dreifache Wesen der Richtungslinie zugrunde: informative, kritisch-bewertende und interpretierende Phasen.

Schlüsselwörter: Wechselwirkung von Literatursystemen, österreichische Literatur, genologisches Paradigma, Probleme der Rezeption, Kurzprosa, Genre, Intertextualität.

Не викликає сумніву, що взаємодія літературних систем – явище закономірне. Системний підхід до вивчення діалектичної єдності факторів взаємозв'язків і взаємодії національних літератур визначається завданнями пізнання духовного життя суспільства, необхідністю всебічного аналізу особливостей і закономірностей художнього розвитку, а також різних форм і тенденцій прояву взаємозбагачення культурної спадщини споріднених і неспоріднених народів на різних етапах їхньої історії. У цьому аспекті заслуговує детального та системного розкриття дискурс розвитку австрійської літератури і її домінуючих жанрових ліній, що опосередковано або безпосередньо перехрещуються в контексті німецькомовного літературного процесу.

Пріоритетне місце в рецепції духовних змагань австрійських авторів в Україні здобув творчий доробок таких письменників, як К.Е.Француз, А.Шніцлер, Р.М.Рільке, Г.Майрінк, Г.ф.Гофманн-сталь, Р.Музіль, С.Цвайг, Ф.Кафка, Й.Рот, Г.ф.Додерер, Е.Канетті, І.Айхінгер, І.Бахманн, Т.Бернгард, П.Гандке. Сприйняття творів чи не кожного з названих митців містить риси тривимірної взаємодії, позначеної інформативною, критично-оцінювальною та інтерпретаційною фазами [18, 11]. Ступінь розуміння мовного маркування комунікативної мети активно впливає на характер адекватної рецепції її змісту. Підтвердженням цієї тези є поява українськомовних інтерпретацій епічних форм австрійських письменників завдяки зусиллям таких перекладачів, як І.Андрущенко, М.Атаманюк, В.Бобинський, Л.Будай, В.Василко, М.Воробей, М.Вороний, Т.Гаврилів, І.Герасим, В.Гнатюк, С.Горева, Л.Горлач, Б.Грінченко, М.Загірня, О.Заячківський, Н.Іваницук, П.Кислиця, В.Коломієць, І.Кошелівець, Л.Кравченко, В.Кру-

шельницька, В.Левицький, О.Логвиненко, Н.Лозинська, Г.Майфет, Н.Матузова, М.Орест, О.Плевако, Є.Попович, Ю.Прохасько, М.Ратич, П.Рихло, Б.Савченко, Г.Сварник, Н.Сніденко, І.Сойко, І.Стешенко, П.Тарашук, Л.Товмаченко, М.Тупайло, О.Фацієвич, М.Фішбейн, І.Фрідріх, Л.Харченко, Л.Цибенко, О.Яворівська. Роль названих дослідників має помітне значення у розвитку теорії інтерпретації тексту мовою мети, якщо окреслювати питому вагу їхнього творчого доробку у контексті українського національного письменства. До активного засвоєння досвіду трактувати перекладацький процес на рівні взаємодії національних і наднаціональних структур крізь призму Франкового розуміння проблеми поєднання «свого з чужим» як «рідного з іншим» спричинився, зокрема, І.Мегела. Його інтерпретації відзначаються адекватністю прочитання оригіналу, високим рівнем відтворення стилістичних особливостей, фразеологічних словосполучень і національно забарвлених реалій, що містить художня палітра А.Шніцлера. На це вказують переклади Шніцлерового письма в окремих книжкових позиціях: «Передбачення долі» (2001) [13] та «Повернення Казанови» (2003) [14]. Вони увібрали різножанрові твори (п'єси, повісті, оповідання). Натомість збірка під назвою «Гра на світанку» (2009) [12], цілком присвячена малій прозі автора новели «Грецька танцівниця». Увазі читача запропоновано такі тексти, як «Маленька комедія», «Останній лист одного літератора», «Гра на світанку», «Пастухова сопілка», «Я», «Втеча у темряву», а також «Щоденник Регеронди» («Das Tagebuch der Redegonda», 1909). Акцентуємо на оповіданні «Щоденник Регеронди», бо воно склало окремішній випадок, коли перекладацьке рішення І.Мегели не відповідає духу першоджерела. Адже тут має місце зміна

образної системи твору на рівні відхилення від оригінального звучання як назви оповідання, так і імені персонажа – Редегонди [17]. Однак цей – радше редакторський – недогляд суттєво не вплинув на високий рівень інтерпретації, оскільки не послабив розуміння єдності текстової структури. Загалом аналіз творчих змагань найбільш продуктивних інтерпретаторів (І.Андрущенко, Т.Гаврилів, О.Логвиненко, І.Мегела, Є.Попович, Ю.Прохасько, П.Рихло) дозволяє дійти висновку: особливість розвитку мистецтва перекладу в Україні на зламі ХХ–ХХІ століть полягає в устремлінні реалізувати своєрідну моноконцепцію – утвердити концепт духовних можливостей українського народу в органічній взаємодії з іншими національними культурами. Це засвідчують зацікавлення з боку перекладачів німецькомовним художнім масивом і, зокрема, досягненнями австрійського письменства. І все ж справжнім відкриттям для українського реципієнта видаються у цьому сенсі кращі твори з доробку Г.Леберта, Г.К.Артманна, М.Фрітц, В.Шваба, Е.Фітцбауера, Г.Кунера, М.Шаранга, Е.Єлінек, Ф.Шу, М.Штреєрувітц, К.-М.Гауса, Й.Гаслінгера, А.Фіана, В.Гронда, М.Ган, Н.Гстрайна. Щоправда, твори названих авторів ще не дійшли до українського читача у повному обсязі, у тім числі, у перекладних інтерпретаціях. А це важливо для формулювання концептуальних засад у межах розгорнутої характеристики певного духовного ареалу на загальному тлі культурних практик.

Вагомим джерелом у поступі результативної рецепції могли б бути видання антологічного характеру, які б забезпечили ширшу поінформованість українських читачів про літературну діяльність принаймні першорядних австрійських митців. Про початкові успіхи в осмисленні їхніх художніх надбань у прозі свідчить видання такої позиції, як «Австрійська читанка. Антологія австрійської літератури ХХ ст.» (2005) [1]. Фактично маємо справу з адаптацією на українському ґрунті укладеної та опублікованої у Мюнхені 2000 року А.Тусвальднером «Австрійської читанки» («Österreichisches Lesebuch») [15]. У лаконічній передмові упорядник підкреслив: «Австрія відрізняється від будь-якої іншої країни в цьому світі. Про це йдеться в зібраних тут історіях. Антологія може стати початком, може пробудити інтерес до котрогось автора чи котроїсь авторки. Кожен текст – це лише невеличка часточка в космосі цілого. Запалившись раз, хочеться більшого й більшого, а то й усього. Приємно, якщо цей задум дасть такі плоди» [11, 9–10]. Для А.Тусвальднера істотним є не стільки науковий підхід до висвітлення художнього світу окремих творчих постатей, скільки елемент популяризації їхньої мистецької спадщини. Таке завдання цілком відповідає ознакам книжок аналогічного типу. Тут слід констатувати: без внеску В.Кам'яця як перекладача творів сорока семи прозаїків імовірність видання згаданої книжки в Україні була б зведена до мінімуму. Цим твер-

дженням увиразнюємо практичну важливість ролі співробітництва у контексті взаємодії зусиль словесників України та Австрії, що спрямовані на розуміння ментального коду *Іншого*, а відтак – примноження традицій культурного єднання історично близьких народів. Переклад В.Кам'яця дає змогу читачеві наблизитися до ціліснішого уявлення про самобутність мистецтва слова в Австрії, розмаїтість творчої палітри його носіїв. Цю палітру характеризує широкий діапазон імен – від знаного А.Шніцлера до Р.Кнаппа як представника нової генерації. Корпус різножанрової прози, що увібрав у себе як хрестоматійні твори, так і ряд маловідомих зразків письма, показує, у свою чергу, динаміку розбудови генологічної платформи у мінливих соціокультурних ситуаціях ХХ століття. До антології увійшли такі жанрові утворення: новела (Р.Музіль), оповідання (Ф.Кафка, Г.К.Артманн, І.Бахманн, І.Айхінгер, Б.Фрішмут, М.Брецнік), мініатюра (Ф.ф.Герцмановскі-Орландо, Г.ф.Додерер), фейлетон (А.Ку), сатиричний нарис (Г.Амансгаузер), репортаж (К.Рансмайр), оповідка (А.Брандштеттер), моторошне оповідання (П.Гандке), автобіографічна оповідь (Е.Канетті), кабарежна сценка (К.Мерц, Г.Квалтінгер), а також фрагменти романів (Й.Гаслінгер, Е.ф.Горват, Е.Єлінек, М.-Т.Кершбаумер, М.Штреєрувітц) та трагедії (К.Красус). В основі такого вибору текстових структур чітко простежується суб'єктивний підхід упорядника, що наклав свій відбиток на презентацію уподобань, зацікавлень та творчих можливостей австрійських авторів. Звідси – наявність уривків з широких прозових полотен. У цьому зв'язку доводиться пошкодувати, що А.Тусвальднер, укладаючи антологію, оминув увагою, приміром, малу прозу Е.Єлінек. Адже низка її творів короткої епічної форми інтертекстуально пов'язана з романами та п'єсами. З огляду на генологічну парадигму австрійської малої прози ХХ століття пізнавальну вартість склав би і взірець новітнього реалістичного письма у німецькомовній літературі з-під пера Й.Гаслінгера. Йдеться про його твір «Смерть злидаря Ігнаца Гаєка», якому автор дав власне жанрове маркування – новела. Таке визначення достатньою мірою вмотивоване, якщо розглядати його сутність у пов'язі зі специфікою *норми* або *канону* побудови творів аналогічного жанру. З іншого боку, подібний підхід як органічний елемент психології творчого акту постає виразником авторських ідей, світоглядних позицій, а відтак – закодованих інформативних нашарувань та супровідних інтенцій. Вони спрямовані, у першу чергу, на моделювання провізоричної картини в уяві потенційного читача. Про цю особливість самовираження Й.Гаслінгера писав В.Шмідт-Денглер, наголосуючи: «Гадаю, що жанрове окреслення – новела – не є випадковим. Таким чином, маємо безпосередню вказівку на жанр, який у середині століття авгури словесної галузі проголосили – більшою або меншою мірою – віджилим: новела

померла, нехай живе коротке оповідання (Kurzgeschichte – І.З.). Насправді новела є однією з небагатьох форм оповіді, які історично піддаються обачній препаарації й зберігають при цьому достатньо чітко визначену ідентичність» [16, 480]. Художня практика австрійського прозаїка стала наочним підтвердженням подолання *генологічної стереотипізації* й підтвердила модифікаційний потенціал новели в її історичному русі. Загалом у результаті співпраці А.Тусвальднера та В.Кам'яничя перед українським реципієнтом постала об'ємна картина художнього досвіду австрійського письменства у фокусі ідейно-естетичних пошуків ХХ століття, в межах яких центральне місце належить жанру оповідання та його модифікаціям.

Вершинні досягнення австрійської літератури висвітлені в Україні на рівні літературознавчої інтерпретації крізь призму теоретичних ідей, суголосних стрижневим течіям сучасної доби, у тім числі смислам контексту, а також постмодерним деконструкціям. Тут варто згадати дослідницькі пошуки Д.Затонського, Д.Наливайка, М.Ласло-Куцюк, І.Мегели, П.Рихла, Є.Волощук, Т.Гавриліва, І.Андрущенко, Т.Возняка, а упродовж 2000–2007 рр. з'явилися дисертаційні роботи Л.Цибенко, В.Пругуляка, С.Притолок, Н.Тимошук, А.Цяпи, Н.Ольховської та М.Орлової. Вони відіграли посутню роль у налагодженні й розвитку українсько-австрійських культурних взаємодій.

Серед видань, що за останні роки стали найбільш помітними у книжковому потоці, доцільно виокремити такі позиції, як «Поетика діалогу. Творчість П.Целана як інтертекст» (2005) [9] П.Рихла, «Чарівна флейта модерну» (2008) [3] Є.Волощук, а також «Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі» (2009) [4] Т.Гавриліва. Усі вони, тією чи іншою мірою, покликані систематизувати тенденції розвитку художнього моделювання австрійської літератури ХХ ст. Власне, названі вище монографії лягли в основу докторських дисертацій їхніх авторів. Так, у дисертації «Творчість Пауля Целана як інтертекст» (2006) П.Рихла йдеться про основні моделі художнього світу визначного німецькомовного творця цілісної поетологічної концепції. Складність вивчення творчості П.Целана – з огляду на інтертекст як пріоритетну величину універсальної, позачасової, транснаціональної конфігурації – проступає з її специфіки. Адже проблема інтертекстуальності постає вагомою не тільки у вимірах сприймання. Від часу запровадження болгарською вченою Ю.Крістєвою в обіг названого терміну вона і досі провокує певну теоретичну невизначеність, а нерідко – і взаємозаперечність окремих складників, що примітні для творчого процесу. У цьому ключі дослідження П.Рихла спонукає до переосмислення низки стрижневих концептуальних понять щодо образних паралелей і ментальних структур інтерпретаційного поля тексту як системи. Вчений аргументовано розкрив інтертекстуальні зв'язки, які

віддзеркалюють горизонт Целанових контактів з представниками різних національних літературних традицій – німецької, румунської, французької, російської, англійської, американської, єврейської, а також австрійської (Рільке, Тракл, Гофмансталь, Бахманн). Примітно, що тема «травматичного єврейства» у свідомості митця розглянута на тлі творчості Ф.Кафки, який був для П.Целана «субтитутутом єврейської ідентичності» [10, 130]. Досліджуючи ментальні начала конкретної національної культури, П.Рихло виакцентує не тільки вагомність ефективного діалогу між різними літературними системами, але й передусім її самодостатність. Така позиція є зримою і в дисертації «Духовно-естетичні тенденції німецькомовної модерністської літератури ХХ ст. у ліриці Р.М.Рільке, прозі Т.Манна, драматургії М. Фріша» (2009) Є.Волощук. Художньо-естетична практика під пером названих творців проінтерпретована з наголосом на теоретичних параметрах модерністського напрямку в німецькомовному письменстві, а саме крізь призму пріоритетів, тенденцій та національних модифікацій в австрійській, німецькій та швейцарській літературах. При цьому Є.Волощук здійснила переконливу спробу поєднати різні жанрові величини в межах зазначеної проблематики, простежуючи динаміку поступу «від етапу подолання декадентської парадигми (Р.М.Рільке) до етапу «класичного модернізму» (проза Т.Манна) й до етапу її згасання в літературі 50-60-х рр. (драматургія М.Фріша)» [2, 352]. Застосування рецептивно-естетичних засад аналізу тексту дозволили авторці панорамно охопити літературний ландшафт доби Модерну, а відтак – розкрити сутність «гармонійної» та «дисгармонійної» тенденцій модернізму у німецькомовному просторі. Літературні традиції цього ареалу стали підґрунтям також дисертаційного дослідження «Феноменологія художньої ідентичності (на матеріалі німецької та австрійської літератури)» (2009) Т.Гавриліва. Опираючись на аналіз художніх творів з широкими типологічними паралелями в історії європейських літератур, дослідник розробив інтегральну концепцію художньої ідентичності та її функціонування з проекцією на мистецьку фігуру. Слід відзначити ще той факт, що цією студією в український контекст введено цілий пласт неперекладених художніх творів сучасної австрійської літератури.

Поступальний рух літератури, у тім числі німецькомовного письменства, залежний від органічного впливу на неї художнього досвіду ззовні. Бо ж мистецька палітра цього самобутнього простору, об'єднаного у першу чергу мовою, позначена численними фактами її ідейно-тематичного збагачення з боку носіїв-донорів, які репрезентували як споріднені, так і неспоріднені національні літературні системи [18, 38]. Вони активно потвердили в новій якості літературну традицію як Німеччини, так і Австрії та Швейцарії. Чи не найбільшою мі-

рою це твердження стосується постаті Ф.Кафки, ужинок якого розглядається в контексті духовних здобутків австрійського, німецького, чеського, єврейського народів. Тому й не дивно, що його творчість і в XXI столітті привертає увагу дослідників, які прагнуть виокремити генетичні й типологічні зв'язки між різними літературами відповідно до тих історичних умов, за яких відбувалося становлення національних культур. Так, у докторській дисертації О.Кеби, присвяченій прозі А.Платонова, художні досягнення російського письменника висвітлено з проєкцією на загальноєвропейську традицію. Контекстуально вчений поєднав її, зокрема, з поетикальними, стильовими якостями творів Ф.Кафки на тлі зовнішньо-об'єктивних, структурно-внутрішніх і ширше – духовних вимірів [7, 15–16]. Суголосні позиції містяться у цінній дисертаційній роботі «Російська постмодерністська проза в східно- та західнослов'янському літературному контексті» (К., 2008) Н.Бездір. Таким чином, міжлітературні зв'язки як фактор взаємозбагачення культур, діалектика національного й інтернаціонального в історико-літературному процесі окремих народів – все це аспекти, які не втрачають своєї актуальності.

В основі взаємодії чинників літературного процесу лежить, як аргументовано окреслив визначний український літературознавець В.Качкан, предметне співвідношення традиції й новаторства [6, 19]. Ідейно-художня специфіка творів, які піддаються зіставленню в типологічному плані, покликана прояснити дівість взаємодії культур на формування творчої індивідуальності письменника як активного носія певної національної літератури. Примітний факт: дискурс компаративістики спричиняє плідотворну дикцію навіть тоді, коли йдеться про паралелі між духовними світами добре відомих авторів. Свідченням доцільності конструювання рецептивних контекстів навколо провідних імен діячів українського словесного мистецтва, які презентують достойні художні моделі зі змістовними естетичними тенденціями, є поява у 2010 році монографії «І ката, і героя він любив... : Михайло Коцюбинський: літературний портрет» [8] Я.Поліщука. Переконаливо вимальовуючи у п'ятих розділах образ творця новели «Intermezzo», український дослідник в одному з них розглянув на тлі лінії «компаративного горизонту» співзвучні точки зіткнення у творах митців з різними культурними кодами: українського – М.Коцюбинського, австрійського – А.Шніцлера, норвезького – К.Гамсуна. Ця спільність пояснюється насамперед близькістю світоглядних позицій названих майстрів слова та їхнього творчого методу.

Література

1. Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури XX ст. / [автор передм. Антон Тусвальднер, пер. з нім. Володимир Кам'янець]. – Львів : Літопис, 2005. – 366 с.

За твердженням Я.Поліщука, «усі три автори – Шніцлер, Гамсун, Коцюбинський – зуміли пережити свій час завдяки характерному вмінню викристалізувати художній образ. Їхні поетики об'єднує тяжіння до універсальності, яке різною мірою та різноманітно проявилось в їхній творчості» [8, 299]. Тут ідеться про наявність такої системи світосприйняття, що свідчить про креативний потенціал того чи іншого народу. У цьому контексті ім'я А.Шніцлера певним чином має ознаку виокремлення, коли дослідник акцентує: «Творчість А.Шніцлера в її провідних мотивах та образах є не тільки характерною, а й нормативною, канонотворчою для модернізму в пору становлення його естетичних засад. Окрім того, цей прозаїк, будучи провідним представником віденського модерну, істотно вплинув на формування естетичних якостей новітньої літератури в її дискурсивному значенні» [8, 227]. Складна взаємодія національно-своєрідного й загального – з проєкцією на окреслення низки подібностей і відмінностей щодо стильових пошуків, ідейно-емоційної настроєвості – проступає з об'ємного фактичного історико-літературного матеріалу. Докладний аналіз різноманітної добірки ілюстрацій, зокрема, з доробку М.Коцюбинського та А.Шніцлера спричиняє у реципієнта виникнення відчуття рельєфності постатей митців та їхньої епохи. Воно засноване передусім на засадах об'єктивного осмислення вченим філософсько-світоглядної матриці імпресіоністичного психологізму як вагомого ідейно-стильового явища на зламі XIX–XX століть. Я.Поліщук віднайшов новаторські ходи в реінтерпретації, а відтак і реактуалізації форм і засобів пізнання внутрішнього космосу людини під пером прозаїків. Він зримо збагатив сутність дискусії, що міститься у нечисленних студіях збіжного характеру Ю.Кузнецова, М.Ласло-Куцюк, А.Музички, О.Черненка.

Мистецький доробок австрійських авторів, які жили й творили в XX столітті, містить вдячний матеріал для теоретико-літературних студій завдяки широті художніх пошуків і різноманітності стильових ходів. Докладний аналіз значного фактологічного матеріалу дає можливість дійти висновку: плідотворність сприйняття австрійської літератури має свою специфіку [5]. Звідси – необхідність вивчення рецептивно-генологічної парадигми австрійського письменства у контексті німецькомовного літературного простору. Стрижневим питанням взаємодії літературних систем постає розкриття художньо-стильової основи, що суттєво визначає ідентичність національної традиції.

2. Волощук Є. Духовно-естетичні тенденції німецькомовної модерністської літератури ХХ ст. у ліриці Р.М.Рільке, прозі Т.Манна, драматургії М.Фріша : // Дис... д-ра філол. наук / Є.В.Волощук. – К., 2009. – 416 с.
3. Волощук Є.В. Чарівна флейта модерну. Духовно-естетичні тенденції німецькомовної модерністської літератури ХХ ст. у ліриці Р.М.Рільке, прозі Т.Манна, драматургії М.Фріша: монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 528 с.
4. Гаврилів Т. Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі. Монографія. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2009. – 480 с.
5. Зимомря І. Австрійська література: моделі рецепції тексту. Монографія. – Дрогобич-Тернопіль: Посвіт, 2009. – 215 с.
6. Качкан В. Традиції і новаторство публіцистики. – К. : Вища школа, 1984. – 210 с.
7. Кеба О. В. Творчість А.П.Платонова в контексті світової літератури ХХ ст. : // Автореф. дис... д-ра філол. наук. – К., 2003. – 36 с.
8. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... : Михайло Коцюбинський : літературний портрет. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.
9. Рихло П. Поетика діалогу. Творчість П.Целана як інтертекст. – Чернівці: Рута, 2005. – 584 с.
10. Рихло П.В. Творчість Пауля Целана як інтертекст : // Дис... д-ра філол. наук. – Чернівці, 2006. – 388 с.
11. Тусвальднер А. Передмова // Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст. – Львів : Літопис, 2005. – С. 7–10.
12. Шніцлер А. Гра на світанку / [пер. з нім. : Іван Мегела]. – Київ, 2009. – 252 с.
13. Шніцлер А. Передбачення долі. П'єси, оповідання / [пер. з нім. І.Мегели, Б.Грінченка, передм., прим. І.Мегели, ред. Б.Загайський]. – Чернівці, 2001. – 367 с.
14. Шніцлер А. Повернення Казанови : Повісті, оповідання / [пер. з нім. : І.Мегела]. – Чернівці : Молодий буковинець, 2003. – 336 с.
15. Österreichisches Lesebuch / [hrsg. von Anton Thuswaldner]. – München-Zürich, 2000. – 391 S.
16. Schmidt-Dengler W. Josef Haslinger. Der Tod des Kleinhäuslers Ignaz Hajek // Wendelin Schmidt-Dengler. Bruchlinien. Vorlesungen zur österreichischen Literatur 1945 bis 1990. – Salzburg-Wien : Residenz Verlag, 1995. – S. 478–485.
17. Schnitzler A. Das Tagebuch der Redegonda // Arthur Schnitzler. Gesammelte Werke. Die erzählenden Schriften. Band 1. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag, 1961. – S. 984–991.
18. Zymomrja M. Deutschland und Ukraine: durch die Abrisse zur Wechselseitigkeit von Kulturen. – Fürth/Bayern: Flacius Verlag, 1999. – 156 S.

Зимомря Іван Миколайович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, докторант кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.